

Борис ПОГРІЩУК

ФОРМУВАННЯ ПРІОРИТЕТІВ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

У статті визначено пріоритетні напрямки розвитку та закономірності формування світової економічної системи в сучасних умовах, обґрунтовано чинники їхнього забезпечення, розглянуто структуру сучасного світового господарства та систему організаційно-управлінських зв'язків.

Постановка проблеми. Процес глобалізації характеризується структурними змінами в реалізації механізму міжнародних економічних зв'язків та принципів їх організації. Тому особливо важливим питанням на сучасному етапі формування світової економічної системи є визначення пріоритетних напрямків її розвитку, форм співпраці та взаємодії між суб'єктами господарювання різних країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку світової економічної системи, формування міжнародних економічних зв'язків розглядали в своїх працях В. Геєць, М. Згуровський, В. Зуєв, В. Іноземцева, А. Коротаєв, В. Оскольський, Б. Пасхавер, Ю. Пахомов, Г. Попов, О. Рогач, Є. Савельєв, В. Сіденко, Н. Сіренко, В. Сенчагов, А. Чухно, Р. Шапиро, Й. Шумпетер, С. Юрій та ін. З розвитком тенденцій щодо глобалізації науково-технічного прогресу виникає потреба в розробці системи пріоритетних напрямків розвитку економічної системи, організації ефективних форм співпраці в усіх секторах економіки.

З метою проведення дослідження проблеми формування пріоритетів розвитку світової економічної системи застосовувались наукові методи, що базуються на законах економіки, діалектичному пізнанні та системно-комплексному підході.

Мета дослідження – визначення пріоритетних напрямків розвитку та закономірностей формування світової економічної системи в сучасних умовах, обґрунтування чинників забезпечення ефективної реалізації організаційно-управлінських зв'язків у межах системи сучасного світового господарства.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні розвиток світового господарства характеризується масштабним і надзвичайно інтенсивним трансформаційним процесом – у напрямку створення глобальної економіки, що базується на новітніх інформаційних технологіях, та всеосяжної транснаціоналізації процесів виробництва й обміну – з утворенням міжнародних виробничих систем, які тісно пов'язані з діяльністю транснаціональних корпорацій [1, с. 82].

Підвищення обсягів виробництва, різноманітності створюваної продукції та їхніх споживчих якостей на основі досягнень наукового прогресу має відбуватись із врахуванням сучасних тенденцій розвитку економіки.

Й. Шумпетер, який доволі ґрунтовно опрацював теорію економічного розвитку, виокремивши не лише певні його етапи і закономірності їхнього виникнення, обґрунтував характер перебігу на основі узагальнення напрацювань економічних шкіл. Зокрема категорію розвитку науковець тлумачить, як зміни в перебігові господарських процесів, що зумовлені загальним розвитком економічної системи, і

пояснює його випадковими змінами. Цікава наукова позиція Й. Шумпетера щодо впливу зовнішніх чинників на формування господарського механізму. Так, відсутність процесу розвитку пояснюється пристосуванням до умов зовнішнього середовища, а статичність кругообігу – постійним прагненням до досягнення рівноваги економічної системи. Тобто розвиток трактується як зміна й одночасно чинник забезпечення дієвої економічної системи [2].

Економічна система визначається сукупністю усіх видів економічної діяльності людей в процесі їхньої взаємодії, спрямована на виробництво, обмін, розподіл та споживання, на регулювання економічної діяльності відповідно до поставленої суспільної мети. Щодо структури економічної системи, то її головні елементи такі: продуктивні сили, що становлять матеріально-речову основу; техніко-економічні відносини, які виникають у результаті розвитку спеціалізації, кооперації виробництва; виробничі відносини та механізм їхньої реалізації.

На регуляторні аспекти функціонування економічних та соціальних систем значною мірою впливають закони ринку. Ринковий механізм проявляється насамперед у взаємодії попиту і пропозиції. Ринкова економіка, з одного боку, – це механізм дії об'єктивних законів ринку, а з другого – механізм, регульований державою. При цьому виникають певні взаємозв'язки та відносини, зумовлені потребами якісного управління процесом виробництва, що визначаються категорією “господарський механізм”.

Господарський механізм – це система основних форм, методів і важелів використання економічних законів, вирішення суперечностей суспільного способу виробництва, реалізації власності, а також всебічного розвитку людини й узгодження її інтересів з інтересами колективу, класу, суспільства.

Для підвищення економічної ефективності діяльності виробничої системи необхідно забезпечити організаційну та управлінську основу. Ці аспекти відображає поняття “організаційний механізм”, як сукупність заходів щодо об'єднання складових виробничого процесу та забезпечення їхньої ефективної взаємодії. Тому організаційний механізм ще містить набір загальних правил і процедур здійснення економічної діяльності і в сучасних ринкових умовах характеризується наявністю у власності виробничих засобів.

Організаційно-економічний механізм як синтезуюче поняття – це сукупність організаційних та економічних форм і методів функціонування, регулювання і взаємодії усіх елементів господарської системи, які спрямовані на досягнення кінцевого результату.

Сукупність зв'язків національних господарств формує основу світового співтовариства в сучасних умовах, в ньому поєднуються економічні та науково-технічні зв'язки. Основні риси та тенденції розвитку якого зумовлюються об'єктивними закономірностями розвитку суспільного виробництва та його основної форми – поділу праці, що на інтернаціональному рівні переростає у міжнародний поділ праці. Він органічно пов'язаний зі світовим ринком товарів, капіталу, робочої сили, формуванням світових транспортного, фінансового, інформаційного забезпечення господарських процесів.

Характерна особливість сучасного стану світової господарської системи – це поглиблення інтеграційних процесів між різними країнами. Реалізуються інтеграційні зв'язки шляхом формування економічних об'єднань з метою підвищення конкурентоспроможності національних господарських систем, що яскраво виражається в економічно розвинутих країнах. Приклад цього – діяльність низки організацій у межах Європейського Союзу (ЄС). Доцільно виділити їхню організацію в загальному, галузевому та регіональному спрямуванні. До них належать: Міжнародний валютний фонд (МВФ), Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) та ін. Така організаційна структура інтеграційних об'єднань сприяє зростанню продуктив-

них сил, розширює спектр використання новітніх досягнень та створює передумови для забезпечення сталого розвитку світової економічної системи.

Значно впливають на міжнародний товарообмін чинники природно-власливих країні порівняльних переваг. Так, сфера виробництва та переробки, зокрема продукції сільськогосподарства, характеризується значною залежністю від природно-кліматичних умов. З розвитком науково-технічного прогресу посилюються вимоги до формування системи ресурсного забезпечення, зокрема зростає потреба в забезпеченні ефективного функціонування економічної системи висококваліфікованими кадрами, що відповідають сучасним вимогам господарювання. В деяких країнах інтелектуалізація виробництва визначає характер відтворювальних процесів, а інтелектуальний капітал стає формотворчим елементом виробничої системи.

Загальносвітовий трансформаційний процес вносить корективи в структуру сучасного світового господарства, змінюючи насамперед технологічні та організаційно-управлінські зв'язки, сприяє системній трансформації освітньої мережі.

В останні роки в багатьох країнах світу цільові орієнтири витрат на науку визначаються як частка від ВВП (наукомісткість ВВП). Прийняття таких рішень підтверджує важливу роль наукової та інноваційної діяльності в умовах конкурентної глобальної економіки. Як визначено Лісабонською стратегією, очікується, що бізнес-сектор (або підприємницький сектор) економіки буде фінансувати дві третини витрат на ДР.

За висновками Світового економічного форуму у Давосі, країни, які мали найбільший рейтинг у розвитку наукової сфери зайняли абсолютно лідируючі позиції у рейтингу конкурентоспроможності країн світу, що вказує на зростаючу роль інновацій та високих технологій в економічному розвитку. Так, загальний рейтинг індексу глобальної конкурентоспроможності за даними "Звіту про глобальну конкурентоспроможність у 2008–2009 рр." очолюють США. Друге місце закріплено за Швейцарією, далі йдуть Данія, Швеція, Сінгапур, Фінляндія, Німеччина, Голландія, Японія і Канада. Україна за рейтингом глобальної конкурентоспроможності посідає 72 місце у світі, при його зростанні за останніх 5 років на 14 пунктів [3].

У глобальному контексті до головних конкурентів ЄС таких, як Японія та США, наукомісткість ВВП була вищою за середній показник ЄС 27 (3,20 % і 2,62 % відповідно). За межами ЄС бізнес-сектор як найбільше джерело фінансування ДР – у Японії (76% обсягу витрат на виконання ДР фінансується фірмами), США (64%), Китаї (67%). Навпаки, Росія все ще покладається на уряд, як головне джерело фінансування наукових досліджень і розробок. В Україні наукові та науково-технічні роботи фінансуються переважно за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів (49,2 %), позабюджетних фондів (7,4 %), власних коштів (7,4 %), коштів замовників України (25,8 %), коштів іноземних замовників (15,6 %), інших джерел (1,5 %) у 2008 р., при загальному обсязі фінансування 8024,758 млн. грн. [4, с. 179].

До чинників формування пріоритетів розвитку економічної системи будь-якої держави належать:

- створення нормативно-правової бази щодо регулювання економічних взаємовідносин у сфері господарської діяльності;
- вживання заходів щодо реформування національної економіки;
- підвищення економічної ефективності підприємницької діяльності за рахунок технологічного оновлення виробництва та його інфраструктури;
- збільшення експортного потенціалу, виконання внутрішніх та зовнішніх фінансових зобов'язань;
- приведення у відповідність світовим стандартам якості вітчизняної продукції;
- посилення економічної конкуренції між товаровиробниками;
- врегулювання цінової політики, забезпечення валютно-курсової стабільності;

- налагодження системи фінансування державного сектору економіки, сприяння розвитку масштабних інноваційних проектів.

Головне завдання – визначення пріоритетних напрямків розвитку економіки, якими мають бути галузі з високою рентабельністю. На думку науковців, важливими напрямками (крім уже наявних металургії, хімії, літако- і суднобудування) могли б стати науково-прикладні розробки в космічних технологіях, комп'ютерному програмуванні та інтернет-технологіях, виробництво екологічно чистої харчової продукції та легка промисловість, ефективне використання рекреаційних зон тощо [5, с. 8].

Вирішення соціальних проблем неможливе без забезпечення сталого зростання економіки, позбавлення ж його соціального контексту робить цей розвиток беззмістовним. Тому важливе завдання – зміна політики в соціальній сфері, головними напрямками якої мають бути: збереження здоров'я людини, сприяння поліпшенню демографічної ситуації; забезпечення соціальних гарантій людям, які потребують захисту; досягнення нормативів якості життя, які прийнято в розвинутих країнах; піднесення сучасного рівня раціонального споживання для всіх верств населення; гуманізація суспільних відносин за рахунок реформування систем управління, освіти, науки, духовної культури та охорони здоров'я.

Формування економічної системи XXI ст. відбувається за умов високої глобальної конкуренції між країнами. Подальший розвиток окремих держав дедалі більше залежить від тільки інтелектуального потенціалу. Сприятиме в перспективі такому розвитку формування суспільством інформаційного середовища, системи створення, представлення, передавання та переробка інформації. Адже головною ознакою конкурентоспроможності країни є її здатність генерувати та швидко опановувати наукові, технологічні, промислові, організаційні інновації. При цьому зростає значення інформаційних технологій, оскільки інформаційно-комунікаційна складова пов'язує економічну, соціальну, політичну, гуманітарну сфери суспільства.

Інформаційна база – це основа для прийняття раціональних рішень щодо оцінювання й вибору варіантів розвитку будь-якої системи. Вона необхідна для того, щоб зменшити ступінь невизначеності і зумовленого нею ризику, підвищити обґрунтованість прийнятих рішень. До складу інформаційної бази необхідно включати дані щодо особливостей регулювання підприємницької діяльності, впливу ринкових чинників на виробничу й соціальну сфери діяльності, тенденції розвитку фінансово-кредитної сфери, досягнення і розробки в науковому, технологічному середовищі, екологічні вимоги до виробничого процесу та ін. Ці відомості необхідно мати щодо кожного з передбачуваних напрямків виробничо-збутової діяльності, що зумовлює низку проблем, пов'язаних із трудомісткістю збору необхідних даних і високою вартістю отримання інформації. Система інформаційного забезпечення організаційно-економічного механізму управління процесами економічного розвитку містить підсистеми, які вирішують свої специфічні завдання, мають свої методи збору й обробки інформації, що відображені в їхній функціонально-структурній побудові. Інформаційні потреби користувачів – основа визначення якісних характеристик інформаційного забезпечення кола суб'єктів, які ухвалюють рішення щодо подальших перспектив розвитку.

Рівень досягнення соціально-економічних цілей забезпечення єдності інтересів є основним критерієм оцінки якості змін в процесі розвитку. Особливо зазначені специфічні риси необхідно враховувати в умовах сталого розвитку систем: держави, регіонів, галузей та аграрного сектору економіки як цілісності [6, с. 20–21]. Слід враховувати, що сталий розвиток передбачає забезпечення єдності інтересів за дотримання певних умов у процесі розвитку:

- циклічність розвитку;

- часові горизонти циклічного розвитку соціально-економічних систем;
- швидкість змін у глобальних системах та в макроекономічному середовищі;
- консерватизм концепцій розвитку;
- соціально-психологічна природа розвитку;
- інноваційна природа розвитку;
- цільова спрямованість розвитку;
- консерватизм цінностей;
- системно-комплексна орієнтація напрямів розвитку та ін.

Сталу тенденцію до домінування у світовій економіці мають транснаціональні корпорації (ТНК), підвищення ролі яких зумовлено посиленням конкурентної боротьби, відповідно сприятливих умов розташування виробництва, що сприяє розвитку міжнародних мереж та поширення їхнього досвіду господарювання. При цьому виникає потреба у вільному рухові капіталовкладень та інвестування центрів міжнародного виробництва. Характерною ознакою транснаціональних корпорацій є повна і всебічна реалізація створення кінцевої вартості, що здійснюється через налагоджену систему організації діяльності з розвитку технологічного, інноваційного, виробничого процесу, просування та реалізації. Повний виробничий цикл у межах однієї організації супроводжується інтенсивними залученням наукових, поставальницьких, споживчих та спільних інституцій.

Зміна географії міжнародного виробництва ТНК – це результат динамічної взаємодії багатьох економічних і організаційних чинників сучасної глобальної економічної системи. Організація нового виробництва ТНК у деяких країнах або перенесення наявних виробничих потужностей країни визначається насамперед мотивом мінімізації витрат. Оптимізація витрат розглядається не лише з позиції окремого підрозділу компанії, а й функціонування всієї корпоративної мережі. Інакше кажучи, конкретний пункт розміщення підприємства транснаціональної фірми повинен відповідати вимогам високої ефективності у виконанні функцій та інших структурних одиниць компанії, тобто забезпечувати системну ефективність.

Важливим чинником розміщення міжнародного виробництва є також мотив пошуку активів. Технологічні інновації у сфері інформатики та телекомунікацій не лише полегшують це завдання, а й посилюють інтерес корпорації до глобального "сканування" всіх районів і пошуку новітніх знань, передового досвіду, навичок висококваліфікованого персоналу в будь-якій країні світу [7].

Передумова активізації міжнародних інвестицій – відкриття нових ринків, що надає можливість використання різних форм операцій, відповідно збільшення обсягу яких надає більші виробничі можливості країни і є чинником капіталотворення. Важливий чинник розміщення підрозділів ТНК – наявність кластерної основи економіки. Встановлення кластерних зв'язків є пріоритетним завданням багатьох інноваційних стратегій, тому поширення ідеї кластерингу часто вживається для побудови ділових зв'язків, підтримки проектів, що забезпечують налагодження співпраці між секторами промисловості та наукою. Кластерний підхід дає змогу реалізувати спеціалізацію і стандартизацію, мінімізувати витрати на освоєння інновацій, підвищити ефективність взаємодії приватного сектору, державних, науково-дослідних установ і кредитних структур.

Проведені дослідження вказують на розвиток кластерної організації виробництва підприємств у межах ЄС. Так, близько 30 % підприємств належать до організацій кластерного типу. Переважна більшість яких припадає на економічно розвинуті держави, тоді як близько 10 % у загальній структурі підприємств припадає на країни, що розвиваються. Найвищий рівень кластеризації зафіксовано у Великобританії, де більше 70 % підприємств належать до кластерів.

Один з важливих сучасних напрямків зовнішньоекономічних зв'язків – це міжнародна науково-виробнича кооперація, метою якої є спільні розробки науково-технічних проблем, взаємний обмін науковими досягненнями, виробничим досвідом, підготовка кваліфікованих кадрів. Вона охоплює як теоретичні проблеми фундаментальних досліджень, так і конкретні завдання щодо підвищення ефективності функціонування господарської системи та проводиться на основі міжурядових договорів про співпрацю на рівні державних установ, організацій, компаній. Міжнародна науково-виробнича кооперація охоплює сфери обміну науково-технічною інформацією, проведення наукових консультацій, продажу і купівлі ліцензій, "ноу-хау", організацію виставок, наукових конференцій, симпозіумів та ін. Перспективними напрямками нині є обмін науково-технічною інформацією на спільні розробки та реалізація науково-технічних проектів, шляхом координації та об'єднання наукових досліджень у міжнародних центрах.

Щодо формування пріоритетів розвитку аграрної сфери економіки, то серед важливих економічних чинників, що сприяють розвитку діяльності у сільському господарстві вагоме місце займає державна інвестиційна політика, оскільки вона здатна позитивно впливати на ефективність сільськогосподарського виробництва, підвищити рівень власних фінансових накопичень товаровиробників, що можуть бути інвестовані в подальшому у розвиток виробництва сільськогосподарської продукції та забезпечити високий рівень розвитку соціальної сфери у селі.

Зіставлення темпів зростання населення і виробництва продовольства, що дає уявлення про динаміку рівня продовольчої забезпеченості, дістало назву "біном Мальтуса". У загальнопланетарному масштабі продовольча забезпеченість зростає, що дає змогу людству збільшувати свою чисельність. Проте в частині країн і в окремі періоди проблема продовольчої забезпеченості загострюється. В Україні за роки її державності скорочення сільськогосподарського виробництва було більшим від зменшення чисельності населення, що вимагає підвищеної уваги до розвитку агросфери [8, с. 79].

Можливості сільськогосподарських підприємств щодо збільшення виробництва продукції тісно пов'язані з наявністю в них відповідних виробничих ресурсів. Забезпеченість господарств виробничими ресурсами характеризує їхній ресурсний потенціал. Важливе питання – визначення складу виробничих ресурсів і структури ресурсного потенціалу сільського господарства. При цьому правомірність введення окремого виду ресурсу до складу ресурсного потенціалу галузі має базуватись на об'єктивній основі і бути практично доцільним. Необхідно зазначити, що ресурсний потенціал сільського господарства залежить не тільки від площі і структури сільськогосподарських угідь, а також від рівня їх економічної родючості. Якість земельних ресурсів зумовлює умови і рівень господарювання, а також ефективність використання матеріальних і трудових ресурсів. Тому сільськогосподарські угіддя включають у ресурсний потенціал сільського господарства з урахуванням показників їхньої якісної оцінки.

Процес виробництва сільськогосподарської продукції можливий тільки за наявності й органічної єдності таких елементів продуктивних сил, як засоби і предмети праці та трудові ресурси. У зв'язку з цим важливими складовими ресурсного потенціалу сільського господарства є матеріальні і трудові ресурси. У процесі сільськогосподарського виробництва трудові ресурси поєднують матеріальні і земельні, а також забезпечують їхнє раціональне використання. Отже, ресурсний потенціал сільського господарства охоплює сільськогосподарські угіддя, матеріальні і трудові ресурси. Їхня сукупність – основа сільськогосподарського виробництва, яка визначає його ресурсний потенціал. Окремі види виробничих ресурсів характеризуються відповідними і лише їм властивими функціями. Тому розвиток сільськогосподарсь-

кого виробництва та підвищення його ефективності залежить від складу і раціонального співвідношення виробничих ресурсів. Склад і структура ресурсного потенціалу, а також співвідношення окремих видів виробничих ресурсів залежить від характеру й особливостей відповідних галузей сільського господарства.

У сучасних умовах розвитку аграрного ринку, коли товари сільського господарства іноземних країн заповнюють позиції, що незайняті продукцією вітчизняного виробництва, першочерговим завданням інвестицій в аграрному секторі економіки є утримання завойованих позицій та зростання рівня виробництва продуктів харчування. Якщо в цьому напрямку не буде реалізована державна програма протекціонізму, то є всі підстави для втрати країною в недалекому майбутньому продовольчої безпеки та економічної самостійності.

Висновки. Обов'язковою умовою результативної роботи економічної системи є визначення перспективних напрямів розвитку, пошук можливостей щодо покращення форм організації праці, напрямів освоєння нових сегментів ринку, систематизованого пошуку новинок, застосування світового досвіду ведення господарства. В умовах пришвидшення процесів світової інтелектуалізації виробництва саме новітні технології стають тією основою, яка визначає сучасне виробництво, форми його організації та управління, надає можливість досягнення конкурентних переваг для успішної діяльності того чи іншого підприємства, визначає питання якісного й ефективного його розвитку.

Нові можливості, які може дати глобалізація світової економіки для національної економіки держави полягають, перш за все, в поглибленні диференціації економічного розвитку країни і, відповідно, зміцненні її економічного потенціалу. Співпраця у сфері науково-технічної діяльності виробництва та послуг, зумовлена підвищенням впливу загально цивілізаційних законів, визначає шлях подальшого розвитку світової економічної системи в напрямку світової економічної спільності, цілісної міжнародної господарської системи. Визначальну роль у формуванні якої відіграють інноваційні чинники, що забезпечують перехід до нового типу розвитку та сприяють досягненню стратегічних цілей і реалізації пріоритетних напрямків.

Література

1. Україна в процесах міжнародної інтеграції / За ред. докт. екон. наук В. Р. Сіденка. – Х.: Вид-во "Форт", 2003. – 280 с.
2. Шумпетер И. Теория экономического развития / Шумпетер И. – М.: Прогресс, 1982. – 453 с.
3. <http://www.weforum.org>.
4. Статистичний збірник "Наукова та інноваційна діяльність в Україні". – К.: ДП "Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України", 2009. – 327 с.
5. Сіренко Н. М. Управління стратегією інноваційного розвитку аграрного сектора економіки України: (Монографія). – Миколаїв, 2010. – 416 с.
6. Економічні проблеми ХХ століття: міжнародний та український виміри / За ред. С. І. Юрія, Є. В. Савельєва. – К.: Знання, 2007. – 595 с.
7. Пасхавер Б. Біном Мальтуса / Б. Пасхавер // Економіка України. – 2010. – № 6. – С. 79–85.
8. Оскольський В. Про економічну політику сталого розвитку в Україні / В. Оскольський // Економіка України. – 2010. – № 6. – С. 4–13.
9. Системный мониторинг. Глобальное и региональное развитие / Отв. ред.: Д. А. Халтурина, А. В. Коротаев. – М.: ЛИБРОКОМ, 2010. – 296 с.
10. Геоекономічні сценарії розвитку і Україна: (Монографія) / М. З. Згуровський, Ю. М. Пахомов, А. С. Філіпенко, В. Г. Андрійчук та ін. – К.: Академія, 2010. – 328 с.